

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter

Jahr: 1750

Kollektion: Zoologica

Digitalisiert: Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen

Werk Id: PPN369547365

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369547365>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369547365>

LOG Id: LOG_0008

LOG Titel: Caput Secundum. Cyperus longus. Teckee laut. - Tweede Hoofdstuk. De lange Cyperus

LOG Typ: chapter

Übergeordnetes Werk

Werk Id: PPN369544501

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369544501>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369544501>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

CAPUT SECUNDUM.

TWEDE HOOFDSTUK.

*Cyperus longus. Teckee laut.**De lange Cyperus.*

Altera Cyperi species est longa, quæ in hisce Orientalibus insulis subsequentem habet formam, quæ ab illa in Europæis libris exhibitæ maxime differt. Planta est longissima ac repens, longam gerens, tenuem, & perennem radicem, non profunde sub arena prorepentem, culmum crassum, lentam, & junceam, quæ externe fuscis obducitur pelliculis, & in multos articulos distincta est, pollicem, vel binos transversales digitos distantes, ubi subtilissimas deorsum emittunt fibrillas, atque ad tertium vel quartum articulum brevis erigitur pedunculus, binos tresve pollices altus, quo usque etiam in arena subprimitur.

In vertice fasciculum gerit foliosum, ex octo vel duodecim foliis compositum, quæ ad ortum latissima sunt, ad internam partem sulcata, subtus dorso rotundo notata, plerumque firma & retroflexa, atque in acutum apicem excurrentia, qui tam acutus est, ut nudis pedibus inter hanc plantam procedere quis nequeat. Ex fasciculi centro firmus ac trigonus excrescit petiolus, vix binos pollices altus, in summo brevem & compressam gerens spicam vel spinulosum capitulum ex multis angulosis cellulis compositum, quæ simul hoc constituunt capitulum, magnitudine globi sclopeti, sed quod superius sensim acute terminatur. Quævis peculiaris cellula magnitudinem habet grani Tritici, ex simplicibus fuscis apicibus seu squamulis composita, in qua paleaceum reconditur semen. Mox sub isto capitulo in triangulo locantur tria vulgaria foliola, firma & pungentia, ac supra hæc in interstitiis tria alia minora foliola.

Radix est aromatica, odorem spirans jucundiorum rotunda, præsertim recens, quæ odorem fundit *Gladioli odorati* seu *Tackary*, ac præterea parum salsa, præsertim si in litore crescit. Ore masticata lentum in faucibus causat ardorem, cum fissuris linguæ & labiorum, qui vero in una planta multo acrior est quam in altera, quæ enim in litoribus crescunt apicis, multo acriorem habent saporem, & magis pungentia proferunt folia, quam quæ in arena humida circa fluminum ostia inveniuntur.

In arenosis *Affahedy* litoribus hujus speciem inveni quam maxime silvestrem, quæ loco capitulorum istorum seminiferorum ingentia gerebat capita spinulosi foliis armata, horrida instar *Echini marini*, ita ut tractari vix posset. Folia ejus erant uti in vulgari, radices fere inodora.

Nomen. Latine *Cyperus longus*; Malaice *Teckee laut*, aliis *Tackary laut*; Ternatice *Minjassal unting*.

Locus. Nullibi hunc inveni, nisi in planis arenosisque litoribus, præsertim iis, quæ in mare parum eminent, ubi longis suis radicibus per arenam prorepit, præcipue *Hitoelammæ* in *Hitoës* ora, ut & in *Amboina* sinu in *Melæ* ora, atque in sinu *Bagualæ*. In parva *Carama* circa *Loëham* crescit ad ostia quorundam fluminum, & ad paludes aqua salsa repletas, ubi solum est subtile & arenosum, atque ubi, ut dictum fuit, molliora gerit folia & radices magis aromáticas.

Ufus. Longæ fuscæque hujus plantæ radices sub arena prorepentes solummodo in usu sunt loco *Gladioli odorati* seu *Tackary*, effossæ enim in frusta scinduntur, palmam longa vel breviora, sique salsa sunt, mox ad solem siccantur, si vero a litore magis remotæ crescant, aquæ salis insperguntur, & ad solem siccantur. Hæc frustula quibusvis admiscuntur suffraginis, uti etiam cum *Tackari* fit. Ore autem masticandæ non sunt, quum hæc radices in initio dulcem ac fatuum præbent saporem, sed uti dictum fuit, brevi post vehementer linguam & labia vellicant, ita ut fissuræ subsequantur.

Totæ radices decem vel duodecim orgyas longæ non magno labore extrahuntur vel eradicantur, quum laxæ sub terra prorepant, quæ ab adhærentibus fibrillis & spinulosis foliis depurantur, in coronas flectuntur,

Het tweede geslagte van de *Cyperus* is de lange, dewelke in deese Oosterse Eilanden de volgende gedaante heeft, van de Europese boeken merkelyk verschillende. Het is een zeer lang en kruipend gewas, met een lange, dunne, en doorgaande wortel, gants niet diep onder het zant kruipende, een balm dik, taai en biezig, van buiten met bruine velletjes bekleet, en in veel leden verdeelt, een duim of twee dwersvingers van malkanderen staande, en zeer fyne vazelingen als baartjens nederzendende. Telkens aan 't derde of vierde lit staat een kort steeltje overeind, twee of drie duimen hoog, zoo ver het ook meest in het zant steekt.

Op zyn top draagt het een bos van agt of twaalf bladeren, by baren oorspronk breedst, aan de binnenzijde geent, van onderen met een ronde rugge, doorgaans styf, agterwaarts gebogen, en in een styve spitsje toelopende, die zoo stekelig is, dat men bloots voets tusschen dit gewas niet wel wandelen kan. Uit het midden van deese vergadering komt een styven driekantigen steel op, schaars twee duimen hoog, dragende op zyn top een korte en gedronge aaire of een stekelige knop, van veel boekige huisjens gemaakt, en t'zamen een bolleken uitmakende in de grootte van een roerkogel, dog boven zagtiens toegespits. Ieder particulier knopje is zoo groot als een tarwekork, uit enkel bruinagtige spitsen of schubbekens gemaakt, en daar in een kasagtig zaat. Digt onder dit bolleken staan in een triangul de drie gewoonlyke blaadjens, styf en stekelig, en boven dezelve in de tusschenplaatjen drie andere kleindere blaadjens.

De wortel is speceryagtig, lieflyker van reuk dan de ronde; inzonderheid de verse riekt als *Gladiolus odoratus* of *Tackary*, daar by wat siltig, te weten als zy op strandwaft. In de mond gekauwt verwekt ze een langzame brant in de keele, met scheurtjes in de tonge en lippe, dog aan de eene struik veel scherper dan aan de andere, want die op het barre strand wassen, zyn veel scherper van smaak en stekeliger van bladeren, dan 't geene in vogtig zant omtrent de uitgang van de riviere waft.

In de zandige stranden van *Affahedy* heb ik een zeer wilde soorte hier van gevonden, dewelke in plaats van de voorschreve zaatbolleken hadde groote hoofden, rontom met stekelige bladeren gewapent, zoo ysselyk als een *Zeeegel*, *Echinus marinus*, dat men hem niet kon handelen. De bladeren waren als aan 't gemene, de wortelen van weinig reuk.

Naam. In 't Latyn *Cyperus longus*; in 't Maleits *Teckee laut*; by anderen *Tackary laut*; in 't Ternatis *Minjassal unting*.

Plaats. Ik heb 't nergens gevonden dan op vlakke zandige stranden, inzonderheid die in zee wat uitsteken, daar het met zyn lange wortelen door het zant kruipt, inzonderheid by *Hitoelamma* op de kust van *Hitoë*, en in den *Amboinschen* inham op den *Melishoek*, en op den *Pas* van *Baguala*. Op klein *Ceram* omtrent *Loëboe*, waft het by den uitgang van sommige rivieren, en aan de poelen van zout water, daar het een fyne zandige gront heeft, alwaar het, gelyk gezegt is, zagter van bladeren en speceryagtiger van wortelen is.

Gebruik. De lange bruine wortelen, die onder het zant kruipen, zyn van dit gewas alleenlyk in gebruik in plaats van *Gladiolus odoratus*, of *Tackary*, want de uitgetrokken snyt men in stukken van een bant lang of korter, en zoo zy van nature brak zyn, zoo droogt men ze straks in de zonne, maar zoo ze wat verder van zee af wassen, zoo dompelt men ze in zout water, en droogt ze dan in de zonne. Deese stukjens werden onder alderbande reukwerken gemengt, gebyk men anders met de *Tackari* doet. In de mond heeft men ze niet te kauwen, want in 't eerste hebben ze wel een zoete of laffe smaak, maar, als gezegt, kort daar na byten ze geweldig in de tong en lippen, dat 'er scheurtjens na volgen.

De gebeele wortelen tien of twaalf vadem lang, werden met kleine moeite uitgetrokken, vermits ze los in het zant kruipen, van de aanhangende vazelingen en stekelige bladeren gezuivert, tot kraanffen gevogten, een of twee reizen

tur, ac semel bisve aquæ marinæ insperguntur, & de-
nuo ad solem siccantur, ac sic pro suffimigio siccantur.

Recenter siccatae radices per aliquot dies totum re-
plent cubile grato suo odore.

Mox supra mentionem feci graminis cujusdam,
quod spinulosum gerebat caput in litore Affahudi de-
tectum, quum vero dein anno 1690 majorem ejus con-
quisiverim speciem, a vulgari Cypero longo nimis
diversam, hinc ejus peculiarem ac subsequenter ex-
hibeo descriptionem.

Videtur esse species *Cyperus littorei*, sed aliquando
etiam magis remote in ipsa crescit terra, ac culmum
erigit, qui longis, angustissimis & firmis obductus est
foliis, vix palmam latis, superne acuminatis, &
acutissime decurrentibus, sex & septem pollices lon-
gis, quorum ora acuta sunt & rugosa, si retrorsum
flectantur vel fricentur, in orbem circa magnum lo-
cantur caput, quod componitur ex firmis echinis in-
star fetorum porci, quorum quidam sex pollices lon-
gi sunt, quidam dimidio breviores & intricati, tota
porro planta adeo spinulosa est, ut non nisi subtus
tangi & tractari possit.

Hæc planta in insulis Orlanitis invenitur, quæ ad
zephyream plagam sitæ sunt ante Bæronem & Toma-
bu, altitudinem habens trium quatuorve pedum, longa
undique emittens angusta & acuta folia graminea, in
quorum medio caput excrescit, quod vir ulmis vix
complecti potest, atque ex similibus componitur lon-
gis, spinulosisque foliis.

Incolis nulli alii inservit usui, nisi lusui cuidam,
quum nempe caput hoc abscissum plano inponitur li-
tori, ac ventus flans hoc propellit & agitat, ac si Da-
bolus istud prosequeretur.

Nomen. Malaice *Rompot bulu matta*, quum spinæ ejus
longæ quodammodo referant longa Sinenfium cilia.
Sinice *Tsjikiu*, h. e. spina circumvolvens, quum
per ventum volvatur, unde concludi potest, in Sina
quoque notum esse. Belgice *Wintboll* seu caput venti
vocari potest.

Hæc planta anno 1691 ex insulis Tomahu deducta
exhibebat nihil aliud esse, nisi *Cyperum littoreum* per
solum prorepentem, articulos gerentem quinque sex-
ve pollices longos, & instar *Rottang Tsjavony* cras-
sos, qui ad nodos longas emittunt in arenam radices,
istis autem articulis arcte adstant folia fasciculata, pen-
nam lata & sulcata, sicca vero convolvuntur, & ter-
minantur in firmum longumque apicem, capita ista
oriuntur inter superiora folia, quæ a septem ad tre-
decim pollices longa sunt. Capita majora sunt illis
Bataviæ excretis, fetas enim gerebant decem & un-
decim pollices longas, quæ inferius haud crassiores
erant filo ligatorio, ac superius instar equiseti geni-
culatae & rugosæ, si retrorsum fricentur, perfecte uti
in *Echinometra fetosa*.

Culmi tam lenti sunt, ut diffringi nequeant, tota
autem planta nil aromatici præbet. In arenosis & incultis
crescit insulis Javæ & Sumatræ, nempe circa Jam-
bum, nec ullibi in usu est nisi ad lusum memoratum,
ejusque radicula acrimoniam habent, quæ linguam
quodammodo vellicat. In arenosis quoque Zeylonæ
obcurrit insulis, majorque Amboinensi est, eidem in-
serviens lusui.

Tabula Secunda

Ad Figuram Primam *Cyperum* exhibet longum.

Figura Secunda *Cyperum* exhibet *littoreum echinato capite*. Quod
convenit cum *ILY MULLU H. Malab. part. 12. Tab. 75.* est
que forte Gramen *Dictacophoron*, spica turgida cristata
Mus. Zeyl. pag. 25. & Thef. Zeyl. pag. 107.

reizen in zeewater gedompelt, t'elkens weder in de zon
gedroogt, en zoo bewaart tot reukwerk.

De versgedroogde vervullen eenige dagen een kamer met
baar aangenamen reuk.

Even hier boven heb ik mentie gemaakt van een gras
met een steekeligen bol, op den strant van Affabudi gevon-
den, maar dewyl ik naderhand anno 1690 een groot slag
daar van bekomen heb van den ordinari *Cyperus longus*,
te veel verskillende, zoo zal ik daar van in 't byzonder
de volgende beschryving geven.

Het schynt een zoorte van *Cyperus littoreus* te zyn,
dog het wast ook eenigzints langerwaart in, en staat met den
steel overeind, welke bezet is met lange zeer smalle en styve
bladeren, schaars een schaft breed, na vooren toe gegeut,
en zeer spits toelopende, zes en zeven duimen lang: de
kanten zyn scherp en ruig, als men ze na agteren strykt,
zy staan rontom een grooten bol, gemaakt van styve stee-
kels als verken-borstelen, zommige zes duimen, zommige
half zoo lang, en verward door malkander: het gehele ge-
was is zoo stekelig, dat men 't niet dan van onderen kan
aantasten.

Dit gewas vint men op de Eilanden Orlaniti, dewelke
westelyk voor Boero en Tomabu leggen, in de hoogte van
drie of vier voeten, met lange smalle en scherpe bladeren
omgeven, het gras gelyk; in het midden groeit een bol,
die een man kwalijk omvademen kan, van diergelyke lange
stekelen gemaakt.

By de Inlanders dient het tot anders niet dan tot een
zeker geestig korswyl, wanneer men den afgesneden bol
op een vlak strant zet, en de wind waait, zoo vliegt by
voort, als of de nikker agter hem was.

Naam. In 't Maleits *Rompot bulu matta*, om dat
zyn lange stekels eenigzints gelyken na de lange hairen aan
de wybraauwen der Chinezen. In 't Chinees *Tsjikiu*,
dat is rollende doorn, om dat het met den wint rolt, waar
uit men bemerken kan, dat het in China mede moet bekend
zyn. In 't Duits mag men het *Windbollen* noemen.

Dit gewas anno 1691, van de Eilanden Tomabu ge-
bragt, bewees dat het anders niet is dan een *Cyperus*
littoreus, langs de gront kruipende, met leden van vyf
of ses duimen lang, en zoo dik als *Rottang Tsjavony*,
by de knien lange wortelen in het zant schietende, aan
de voorste leden staan de bladeren dicht en troupsgewys by
malkander, een schaft breed en gegeut, dog de droge rol-
len t'zamen, en eindigen in een styve lange spits. De
windbollen komen voort tussen de voorste bladeren, dewel-
ke van zeven tot dertien duimen lang zyn. De bollen zyn
grooter dan die van Batavia, want daar wassen borstels
aan, die wel tien of elf duimen lang waren, agter niet
dikker dan bindgaarn, en vooren als een peertsbaai geker-
teld, en heel ruig, als men 't agterwaarts strykt, regt gelyk
aan den schadelijken zeeappel *Echinometra fetosa*.

De steelen zyn zoo taai, dat ze onverbrekelyk zyn, maar
de geheele plant is niet speceryagtig. Men vint het op
onbewoonde en zandige stranden van Java en Sumatra,
namentlyk omtrent Jambe, bebbende overal geen gebruik
dan tot het bovenstaande kortswyl, en in de worteltjes is
een scherpigheid, dewelke eenigzints in de tonge byt. Op
de zandige stranden van Ceylon is 't mede bekend, dog al
grooter dan 't Amboinse, en tot dezelfde kortswyl dienende.

De Tweede Plaat

Vertoont in de Eerste Figuur de lange *Cyperus*.

De Tweede Figuur wyft aan de Strand *Cyperus* met een steke-
lig hoof. Het welk overeenkomt met de *ILY MULLU* van
de *Hortus Malab. part. 12. Tab. 75.* en is mogelyk het *Dicta-*
cophoron-gras, met een dikke gekamde helm van het *Mus*.
Zeyl. pag. 25. en Thef. Zeyl. pag. 107.

